

SITUASJONENS ALVOR

Av Anders Eiebakke

MARIANNE HEIER: JAMAIS – TOUJOURS

ANDREA LANGE: RITURNELLA

Stenersenmuseet 14. januar – 14. mars 2010

*For dette folks hjerte er blitt sløvt,
tungt hører de med ørene,
og øynene har de lukket til,
så de ikke skal se med øynene,
ikke høre med ørene,
ikke forstå med hjertet
og ikke vende om
så jeg får lege dem.*

Ap. gj. 28:27

Statsborgerne i Vesten har aldri hatt større formell beskyttelse og individuell frihet. Likevel lever en stadig større del av befolkningen fullstendig uten rettigheter. De lever i skjul, på flukt fra myndighetene. De «illegale innvanderne» er vår tids fredløse.

Samtidig lever etterkommerne etter den norske arbeiderklassens slitere i stor velstand. "Vi" har aldri hatt det bedre. Men vi kan raskt få det verre, dersom vi ikke bryr oss om vår egen situasjon.

Den politiske kunsten kan være selvbekreftende i sin moralske anfektelse. Og publikum er sjelden uenig i gode intensjoner. I disse utstillingene konfronteres vi derimot med ubehagelige sannheter vi ikke kan overse uten å gjøre oss medskyldige i overgrep. Vi konfronteres med sosiale realiteter i velferdssamfunnet det er vanskelig å ta inn over seg for radikalt tenkende mennesker født og oppvokst i Norge. Vi er jo alle, det vil si vi som tilhører det aksepterte flertallet, inntil videre privilegerte og velfødde. Politisk initiativ er påkrevet, men ikke for å speile vår egen såkalte lykke i andres misère. Det er på tide å bestemme oss for hva slags samfunn vi vil leve i – fordi samfunnet vi kjenner, forandres raskt.

Marianne Heier og Andrea Lange er engasjerte kunstnere som bruker abstrakte, kunstneriske erfaringer til å behandle spørsmål som angår oss alle.

De viser hvordan sentrale rettigheter er i ferd med å forvitte under den globaliserte kapitalismen, og at Europas politiske tradisjoner står mot hverandre i en strid med uvisst

utfall. Men de viser også i deres to parallelle utstillinger i Stenersenmuseet hvordan kunstnere gjennom individuelle kunstneriske prosesser kan overskride de politiske debattene og skape nye, politiske innsikter. Ikke minst utfordrer de våre selvbilder.

Disse kunstnerne tar tak i viktige politiske spørsmål og behandler samtidig kunsten med stort alvor. For dem er kunsten betydningsfull i kraft av dens erkjennelsesmessige dybde, ikke dens sosiale posisjon. Samtidig setter de seg i en kritisk posisjon: å lage politisk kunst er problematisk dersom kunstneren faktisk har et politisk mål. Begge kunstnerne har reagert på det de oppfatter som uakseptable tilstander i den globaliserte kapitalismen. De har brukt mye energi på å sette seg inn i de politiske forholdene i Norge og Europa.

En viktig fellesnevner for de to utstillerne er at de gjennom sine kunstneriske prosesser ser tvers igjennom det offisielle Europas lett gjennomskuelige språk. Et språk som fortsatt er preget av nasjonal patos. De iakttar også den økende rasismen, og hvordan den blir del av statlig politikk.

Avhumanisering

Vi burde kjenne kynismen som skjuler seg bak den presumptivt liberale og egalitære nasjonalismen: vi er ikke bedre enn de andre. Noen av våre forfedre bidro til å rydde jødene av veien. I dag står vi overfor en lignende politisk utvikling, der «uønskede» blir avhumanisert og stigmatisert. Det nasjonalistiske kravet om «integrering» vil snart være passé, fordi færre og færre nordmenn vil ha «integrerte» som naboer. Det er vanskelig å se for seg at de stigende kravet til «integrering» kan lede til noe annet enn et nytt sivilisasjonssammenbrudd i Europa. Vi står virkelig overfor en ny politisk realitet.

Mens liberale fortsatt diskuterer "integrering" som om rasistene egentlig ønsker å blande rasene, går kunstnerne i disse utstillingene rett til kjernen av den politiske situasjonen. Men når vi trenger inn i verkene, ser vi også forskjeller i kunstneriske tilnærminger til en politisk situasjon som både er alarmerende, og løfterik.

Travaillons Toujours

Marianne Heier velger å bruke sin irritasjon over dagligdagse opplevelser til å lage kunst som forvirrer skillene mellom "verk" og "liv", og mellom "kunst" og "arbeid".

Hennes subtile, formale konsekvens er moralsk utfordrende, og tankevekkende: I Heiers praksis som lønnsarbeider ved ulike institusjoner, har hun deltatt i arbeidet på lik linje med de andre ansatte. Hun har tatt utgangspunkt i arbeidsforhold hun og de andre ansatte har opplevd som negative, og finansiert arkitektoniske og interiørmessige forbedringer på arbeidsplassen. Forbedringstiltakene er institusjonskritiske kunstverk som har blitt beskrevet som "trojanske hester", fordi hennes ferdige verk, som blir donert til arbeidsplassen, er vanskelige å håndtere for mottakeren. Denne arbeidsmåten startet da Heier måtte jobbe for å tjene penger ved siden av sin kunstneriske praksis, og utviklet seg over tid til en kunstnerisk strategi. I dag nyter Heier, som mange andre aktive billedkunstnere i Norge, nokså godt av offentlige støtteordninger. Ordninger som ble til gjennom utviklingen av den norske velferdsstaten, der også kunstnerne kjempet for rettigheter. Derfor kan hun gå inn i normale arbeidsforhold med kunstneriske mål, for å

skape verk basert på konkrete, selvopplevde situasjoner. Situasjonene er betydningsfulle, fordi de handler om dagligdagse utfordringer som sjelden vekker interesse i media, og som for de fleste av oss lett oppleves som tilbakelegte. Det trivielle i hverdagen kan handle om noe så banalt som lyssetting, og hvordan elektrisk lys påvirker menneskers selvbilde. Samtidig er alle arkitektoniske og interiørmessige detaljer ladet med mening. Når Heier for eksempel velger å understreke autoritære estetiske detaljer i eksisterende arkitektur samtidig som hun skaper et trivelig arbeidsmiljø, understreker hun ikke bare historiens betydning for vår samtid, men også de faktiske undertrykkelsesmekanismene.

Ambivalensen i Heiers prosjekter er ubehagelig. Dette understrekes når hun knytter det norske samfunnets økonomiske kvantesprang til hennes eget levde liv. De første sikre drivverdige oljefunnene på norsk sokkel ble konstatert i 1968, året hun ble unnfanget. I verket "Saganatt" oppført på Maihaugen Museum, et av symbolene for mytologiserende norsk nasjonsbygging, fikk hun asfaltert deler av museets gangveier, den delen som løper fra bygninger fra 1968 og fram til i dag. Verket ble finansiert ved at Heier solgte oljeaksjer hun hadde kjøpt med kunstnerstipendet sitt. Denne handlingen var ironisk, men også konsekvent: Heier tilhører en generasjon nordmenn som, ut fra intet, fikk en helt annen levestandard enn det noen kunne ha drømt om.

Heiers interesse for hvordan livene – og det viktigste av alt, arbeidet – i Vestens samfunn har forandret seg siden etterkrigstidens gjenoppbygging, kommer også til uttrykk i det tilsynelatende naive arbeidet "Jamais – Toujours" ("Aldri – Alltid") som er basert på en berømt situasjonistisk graffiti "Ne Travaillez Jamais" ("Arbeid Aldri") fra 1952 i Rue de Seine i Paris. Da Heier og Marco Vaglieri "gjenoppførte" den historiske graffitien på samme sted i 2009, var målet å uttrykke den opprinnelige tanken bak graffitien. Men det har gått over to generasjoner siden bokstavene ble oppført første gang, og forholdet mellom arbeid og kapital har forandret seg dramatisk i vår del av verden. Respekten for selve arbeidet har smuldret opp i Vesten, i takt med økende velstand og outsourcing av industrien. Derfor ble Heiers/Vaglieris slagord omvendt: "Travaillons Toujours", som direkte oversatt betyr "La oss alltid arbeide". Slagordet kunne for noen år siden ha blitt oppfattet som et motto for streikebrytere. I dag er hovedtendensen at Vestens ungdom drar på "backpacker-ferier". De er ikke bare fremmedgjorte for varenes opprinnelse, men til selve arbeidet.

Riturnella

Andrea Langes strategi er å behandle politiske spørsmål i en form som dveler ved de ekstreme motsetningene i vår tidsalder. Utstillingen hennes har tittelen *Riturnella*, et mangetydig ord hentet fra en tradisjonell sang fra Sør-Italia. Den vakre sangen handler om utvandring, og om drømmer om en bedre virkelighet. Sangen oppsto i en tid som synes fjern fra vår egen. Likevel er de sosiale forholdene i Sør-Italia fortsatt vanskelige. Det er også i denne delen av landet de fleste båtflyktningene fra Afrika ankommer. Den militære innsatsen mot de "illegale" skjer side om side med mafiavirksomheten i regionene. Verken "illegale" innvandring eller mafiaen ville oppstått i et rettferdig samfunn med basale rettigheter for alle. Langes tittel handler ikke bare om migrasjon, men også om de autoritære og rasistiske ideologienes tilbakekomst, og kampen mot disse ideologiene.

Lange er bevisst politisk konfronterende i kunsten sin, og mener at det er et viktig potensiale i utvekslingen mellom kunstverdenens estetiske erfaringer, og politisk mobilisering utenfor kunstens tradisjonelle rom. Hun utsetter seg for et kunstnerisk dilemma: Lange prøver ut grensene mellom "kunst" og "politikk", og forsøker å oppnå konsekvenser utenfor hennes kontroll. Hun refererer direkte til den sentrale amerikanske kunstneren Bruce Nauman, uten at verket behøver å forstås via kunsthistoriske referanser. Det er flerkodet. Lange tar snedige grep og bringer kunstneriske erfaringer fra vestlig, konseptuell kunst, til politisk aktivisme. Hun tar seg friheten til å bringe gateaktivistisk radikalisme inn der den får ny betydning, i museet. Hun fanger et essensielt spørsmål i verket "Pay Attention Motherfuckers", en appropriert tittel fra nevnte Naumans kjente tekstbaserte verk fra 1973. Dette er både et silketrykk i Stenersenmuseet til fri utdeling, et offentlig plakatprosjekt i reklamemontre i Oslo, samt en animert tekst på skjermer i ankomst- og avgangshallene i Oslo Lufthavn Gardermoen. En behøver ikke vite at teksten i verket – "No One Is Illegal" – er et mye brukt slagord i den militante, antifascistiske bevegelsen for å forstå den sosiale betydningen av setningen når en ankommer Norge, en del av Schengenlandenes yttergrenser. Spørsmålet er hva DU mener om utsagnet.

Lange refererer til de "illegale innvandrerne" – hvis skjebner synes å berøre mange av oss mindre og mindre. Det virker som om empatien og solidariteten synker proporsjonalt med nye, rasistiske lover. Men fortsatt er det et sterkt engasjement i store deler av befolkningen. Det har vært høylytte protester i forbindelse med deportasjoner av "illegale innvandrere" i mange europeiske land de siste årene. Aktivistene bak disse protestene, samt de brede, folkelige mobiliseringene for miljøpolitiske spørsmål og mot krig, møtes ofte i generaliserende bevegelser som ikke bare sloss for én sak, men som ser tingenes tilstand i sammenheng. Både Heier og Lange uttrykker denne tendensen, som er smart formulert i Langes foto basert på et snapshot fra Paris. Bildet er tatt inne i en T-banevogn, og viser et vindu påført klistremerkene "Lutter plus pour gagner plus" ("Kjemp mer for å tjene mer") og "Le Medef est un fléau social" ("Le Medef er en sosial svøpe"). Gjennom vinduet, på perrongen, i bildets bakgrunn, ser vi en gjeng utslåtte uteliggere. Konfliktorienteringen i de radikale slagordene – Le Medef er forøvrig en konservativ fagforening ledet av president Sarkozys bror – er påkrevet i et samfunn der samarbeidet på tvers av klassene har skapt en permanent tilstand av sosial stagnasjon. I denne stillstanden uthules rettigheter som pensjonsordninger for grupper av arbeidere, mens flertallet lever tilsynelatende gode, småborgerlige liv. Selv blant arbeidere stemmes det på Sarkozy, uten at de bryr seg om de som har falt ut av arbeidsmarkedet, de mørkhudete, eller om sine egne, objektive interesser som arbeidere. De gamle venstrepartiene, med høytlønnede karrierepolitikere som frykter "ville" politiske protester de ikke kan kontrollere, blir utfordret av en ny, og grenseoverskridende politisk bevegelse.

Aksjonisme

Denne utviklingen har vært markant siden de store protestene i forbindelse med møtet til Verdens Handelsorganisasjon (WTO) Seattle i 1999, og har også påvirket kunstnere. Den antikapitalistiske bevegelsen har hatt så stor innflytelse inn i kunsten at det internasjonalt

har vært en tendens blant yngre, vestlige kunstnere å bryte med det noen oppfatter som kunstverdenens utilstrekkelige og sosialt marginale kretsløp, for å henge seg til politisk aktivisme. En del kunstnere ble desillusjonerte på kunstens vegne det siste tiåret, fordi de så sin egen deltakelse i den elite-pregete kunstverdenen som meningsløs i et tiår preget av krig og aggressiv nyliberalisme. Også Marianne Heier har stått ved et veiskille, der hun seriøst vurderte å helt slutte med kunst. Hun valgte å jobbe full tid for Røde Kors, uten ambisjoner om at det skulle lede til et verk, blant annet i samarbeid med Kirkens Bymisjons medisinske senter for papirløse – "illegale" – asylsøkere som står uten noen andre helsetilbud. "Illegale innvandrere" er i dag uten rett til livsviktig hjelp også her til lands, og avvises ved medisinske akuttmottak i Norge, selv om plikten til å yte hjelp er nedfelt i Menneskerettighetene. Dette frivillige arbeidet ledet fram til en kunstnerisk erkjennelse av at det ikke er noen motsetning mellom sosialt arbeid, og kunstnerisk konsekvens.

Kunstnerisk verdi

Heier og Lange er optimistiske på kunstens vegne. Begge jobber med utgangspunkt i at deres kunstneriske erfaringer kan spille en samfunnsmessig rolle. Disse erfaringene representerer språklige verdier og synsmåter som kan formidles i, og utenfor, det borgerlige gallerirommet. De har valgt å jobbe som kunstnere i en pragmatisk, men forpliktende kunstnerisk prosess der målet er å oppnå dialog med et større publikum som deg og meg. Vi deler den samme virkeligheten. Vi kan ta del i de kunstneriske erfaringene dersom vi ønsker å engasjere oss.

Når vi ser på Andrea Langes uttværende og svært ubehagelige video *Fallujah Meditations*, blir vi overrumplet av det helvete Vestens herskere påfører "uskyldige" og de som yter motstand mot dem. Den groteske hendelsen Lange behandler i videoen, den kalde avrettelsen av en såret motstandsmann ute av stand til å forsvare seg, er ikke et enkeltstående tilfelle utført av en spesiell ond amerikansk soldat, men et resultat av krigens logikk. Etter at Norge trappet opp krigsdeltakelsen i Afghanistan, har det norske forsvaret forsøkt å trekke inn kunstnere i sin propaganda. Noen kunstnere har valgt å lage verk helt eller delvis finansiert av krigsmakten. Denne kunsten passer inn i militærmyndighetenes strategi om å både skape et humant inntrykk av krigsinnsatsen, samt å forberede opinionen på at norske soldater i økende grad vil drepe, og bli drept. Langes video vekker derimot avsky, fordi den viser krigens sanne karakter av imperialistisk okkupasjon, lemlestelse og drap. Lydsporet er et eksempel på den individualistiske kulturens virkelighetsflukt; en stemme forteller oss hvordan vi kan trenge nærmere inn i vår egen bevissthet. Stemmen tilhører en selvhjelps-CD i meditasjon, og forsøker å lære oss å skape en ny indre visualisering av virkeligheten. I Langes redigering henvender stemmen seg vekselvis til offeret, drapsmannen og oss betraktere.

Et forvarsel om barbari

Italias høyreekstreme regjering fikk vedtatt det såkalte "sikkerhets-dekretet" i parlamentet forrige sommer. Den nye loven (Legge 733b) blir av mange italienerne oppfattet som en gjeninnføring av raselovene fra slutten av 30-tallet. Noen av lovens konsekvenser er at "illegale" innvandreres unger kan fratas foreldrene, og forbud mot

ekteskap mellom italienerne og "illegale" innvandrere. I tillegg vil blant andre sosialarbeidere og lærere kunne dømmes til lange fengselsstraffer dersom de ikke melder fra om "illegale" innvandrere. I et opprop – "Against the Reintroduction of Race Laws in Europe" tar sentrale italienske kulturarbeidere som Dario Fo og Andrea Camilleri et oppgjør med utviklingen i deres hjemland. Andrea Lange har sluttet seg til oppropet, som distribueres og kommenteres i utstillingen hennes. Oppropet understreker det italienske samfunnets historiske påvirkningskraft for hele Europa. Dette handler ikke bare om en historisk parentes, den eksentriske Silvio Berlusconi og hans sammenraskede koalisjoner av opportunister, separatister, fascistiske og nyliberalister. Det pågår en kamp om sivilisasjonen vår, særlig i Italia med dets åpne og dype politiske splittelse.

Både Heier og Lange har tilknytning til Italia etter å ha bodd der som barn (Lange) og studert der (begge), samt å ha ektefelle (Heier) fra Italia. De politiske konfliktene som utspilte seg mellom arvtakerne etter fascismens regime og arbeiderklassens aktivister på 70-tallet, syntes lenge å gå i favør av venstresiden og dens legitime mobiliseringsgrunnlag for arbeidere og andre undertrykte rettigheter, og mot sjåvinisme og kapitalisme. I dag gjennomsyres Italias offentlighet av et Berlusconi-kontrollert mediaimperium, som mange kritikere mener forkrøpler sinnene.

Andrea Langes presentasjon av oppropet mot Berlusconi-regjeringens rasistiske politikk uttrykker derimot det andre Italia, den kjempende venstresidens Italia, som fortsatt er en maktfaktor – selv om Berlusconis mediaimperium forsøker å befeste inntrykket av historiens slutt, i et nasjonalistisk kompromiss på tvers av klassene.

Solidaritet

Heier og Lange plasserer seg midt i denne problemstillingen i utstillingene sine. Ett av spørsmålene som reiser seg når vi ser Langes brutale skildring av båtflyktninger i Middelhavet, er om det forrige århundrets kamp mot rasisme og fascisme allerede er glemt. Hennes beskrivelse av drukningsdød burde ikke være til å holde ut – men vi vet at det er nettopp denne skjebnen som påtvinges mennesker som jages vekk fra vårt kontinents strender.

Det kan synes som Vestens makthavere ikke har forstått at bibelsitatet «for den som har, han skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fratatt selv det han har» (Matt. 25:29) var ment som en advarsel om det som ville komme dersom menneskene ikke handlet rett. Mens verdens kapitalister kan investere fritt på tvers av landegrensene, kan ikke ofrene for den globaliserte økonomien flykte fra de økonomiske konsekvensene.

Heier og Lange viser både kunstens nødvendighet, og menneskenes iboende evne til solidaritet, i utstillinger som viser oss stundens alvor.